

ПОЛЕ ВЛАДИ ЯК ДОСВІД НЕ-ДОМІНУВАННЯ¹

Рец. на: Дин М. Правительность: власть и правление в современных обществах / Митчелл Дин / пер. с англ. А.А.Писарева; под науч. ред. С.М.Гавриленко. – М.: Издательский дом «Дело», 2016. – 592 с.

(Оригінальна назва: Mitchell Dean. Governmentality. Power and Rule in Modern Society / Second ed. by Mitchell Dean. – London: SAGE Publications, 2010. – viii, 294 p.).

190 — Щоби зрозуміти наше сьогодні, ми повинні не повторювати ідеї інших чи застосовувати чийсь теорії або методи на практиці, а виробляти поняття. Поняття – це спосіб спілкування з оточуючим нас середовищем і середовищами інших. Вони – спосіб “проживання життя”.

Мітчел Дін

Книга Мітчела Діна належить до тих новаторських досліджень феномену управління кінця 90-х років минулого століття, яке ґрунтується на переосмисленні проблем влади і соціуму від технік підданської політичної культури доби монархічного правління через міністерське правління, притаманне періоду індустріалізму, і до сучасних (не завжди однозначних) практик неолібералізму. Відзначимо, що вчений ось вже три десятиліття спеціалізується у царині політичної та історичної соціології, досліджуючи зокрема проблеми ефективного управління в ліберальних демократіях. Сьогодні дослідник продовжує працювати на посаді професора у Макгвайр університеті (Сідней, Австралія).

Головна особливість рецензованої книги полягає у розробці ідеї самостійності творення понять. Про що й зазначає сам М. Дін. Дослідник закликає до запозичення, перероблення, «виготовлення»

---

¹ Для цитування: Кучуран А., Осадця І. Поле влади як досвід не-домінування // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 190-196.

таких понять, передавання їх іншим, щоб ті, у свою чергу, пристосували їх до реальної політичної дійсності. В такому підході відображається певна спадковість ідеї відкритості знання від Мішеля Фуко, але М. Дін доповнює її закликом до активного перероблення існуючих понять і «виготовлення» власних.

Центральним поняттям рецензованої праці є управління, його аналітика, що приводить до використання терміну «правління» (governmentality). Зауважимо, що англійський варіант назви поєднує два поняття, які немовби «спонукають», підштовхують одне одного – «управляти» (govern) і «ментальність» (mentality). Зрозуміло, що подібна двозначність не може бути збережена в українському чи-то у російському варіантах перекладу.

Мітчел Дін не винайшов цього поняття, а його праця є швидше розвитком ідей про владу М. Фуко, який і є фактично першим з вчених, хто розглядає феномен влади не стільки з точки зору процесів підкорення і панування, а маючи на увазі щось набагато складніше. Це «складніше» є множинним і включає як суб'єктивні фактори, так й певні інститути. Загалом адекватний переклад цього терміну є доволі складним, на що звертають увагу й інші дослідники [1, с.3]. Ми ж використаємо поняття «правління» у контексті російськомовного перекладу праці Діна.

Мішель Фуко у своїй четвертій лекції курсу «Безпека, територія, населення» звертається окремо до проблеми правління. Він вказує, що з середини XVI ст. особливого розквіту набувають праці мислителів, що займають проміжне становище між порадами правителям і трактатом з політичної науки. Такі праці він визначає як «мистецтво управління» [2, с.4]. У повній версії лекцій французького дослідника цей термін перекладено як «мистецтво управління» [3].

Сам М. Фуко, як зазначає Дін, не прагнув до однозначності поняття «правління», зосередивши в лекціях увагу розгорнутим проясненням власного концептуального винаходу, яке характеризує одночасно і форми суб'єктивності (менталітет), і технології (інститути) (с.24). Хоча самому М. Фуко вести мову про мистецтво управління (правління) в термінах «інституціональних і ментальних структур» не дуже імпонувало [2, с.15].

Отже, як розуміє «правління» Фуко? Правління – це комплекс інститутів, процедур, досліджень і аналізів, розрахунків і тактик, які дозволяють втілювати специфічну і складну форму влади,

основною ціллю якої є населення, формою знання – політична економія, а технічним інструментом – апарати безпеки [2, с.20]. Якщо за суверенної влади основною ціллю управління була сім'я, то з переходом до етапу правління, населення стає ціллю, а сім'я лише засобом [2, с.18].

М. Дін, наслідуючи Фуко, побудував свою працю як розгляд «управління» саме у такому ракурсі, його втілення у режимах суспільних практик. Відповідно управління – це будь-яка більш чи менш розрахована і раціональна діяльність, що здійснюється різними агентами влади, яка використовує різноманітні інструменти і форми знання. Її завдання – формувати насамперед поведінку, працюючи із бажаннями, устремліннями, інтересами і переконаннями різноманітних акторів задля досягнення визначених, але рухомих цілей і з великою кількістю відносно непередбачуваних наслідків, ефектів і результатів. М. Дін розглядає управління як «своєрідне прагнення обдумувати і скеровувати людську поведінку» (с.73). Відповідно до цього, управління стосується регулювання великої кількості сфер людської життєдіяльності, починаючи від економічних відносин і закінчуючи приватним будівництвом і архітектурним виглядом міст. Основна вимога, певна лінія визначення цього «управління» – це прагнення, наскільки можливо, раціонально формувати людську поведінку і як пише автор, щоби спонукати громадян діяти самостійно, з відповідальністю, розвиваючи різноманітні технології суспільної діяльності.

Управління також поширюється і на питання етики та моралі, що у свою чергу розширює діапазон дослідження з такого ракурсу і на те, яким чином індивіди здійснюють самоконтроль, тобто самоуправління власною поведінкою (с.76).

Думки щодо аналітики управління автор розпочинає із роз'яснень за допомогою якого ж методу досліджувати цю сферу, що приводить його до генеалогії. Навівши особливості генеалогій різних наукових шкіл та окремих дослідників, він описує генеалогію, вказуючи на її «анти-анахронічність» (с.140), тобто небажання прочитувати минуле в термінах сучасного. Це також проявляється і в підході до минулого, яке розуміється не як необхідні кроки на шляху до теперішнього, а як унікальний досвід, який варто аналізувати з позицій розроблених колись власних термінів, не модернізуючи його. Хоча у наступному ж абзаці М. Дін, говорячи про сучасні проблеми самоідентичності,

відкриває й протилежний бік генеалогії – «використовувати аналіз минулого, щоб зробити незнайоме знайомим, показати, що минуле в деяких відношеннях не так вже й відрізняється від теперішнього» (с.141-142). Отже ідеться про різноманітність, варіативність та унікальність соціального досвіду.

Подібна варіативність генеалогії пояснюється розумінням з боку дослідника її завдання – «відслідковування історії умов нашого політичного розуму, в яких ідеал держави загального добробуту стає проблемою» (с. 149). Націленість на багатоманітність досліджуваних процесів проявляється в підході до лібералізму як практик управління, а не як певного періоду, філософської течії чи форми держави.

Окреме місце у рецензованій праці займає аналіз лібералізму як практики управління. Його використання і домінування в управлінні М. Дін пояснює здатністю до «демонстрації вражаючого рівня політичної винахідливості та самооновлення» (с.157).

На основі аналізу емпіричних досліджень залежностей і «надання прав» (empower) М. Дін закликає знайти аналітичну мову, яка вже не буде залежати від образу держави і фіксованого розподілу між публічною і приватною сферами та зможе адаптуватись до неминучої множинності (програм, агентів, влад, цілей тощо) управління (с.205). Мова «правління» з її зверненням до багатофакторності влади і управління якраз підходить на роль такого аналітичного інструменту. Як відзначає сам австралійський науковець: «правління – це не просто методологія соціальної науки. Це унікальний набір інструментів за допомогою якого формується нова сфера досліджень» (с.42).

Чому ця сфера формується і чому вона є актуальною? М. Дін пояснює це тим, що пряме запитання «хто править?» у контексті дослідження влади і управління є застарілим. Відповідно аналітика управління сформувалась і через те, що досліджуючи існуючі теорії (демократична, плюралістична, марксистська, елітистська, феміністська) висунула підозру, що вони не підходять для осмислення сучасних політичних проблем. Усі вони, зазвичай, ставлять однакові запитання (де знаходиться джерело влади, на чому базується легітимність владних акторів), але дають різні відповіді. Основне питання для аналітики управління – «як?». Як відбувається утвердження певних місць (зон) в якості місць авторитету і влади, як різні сфери утверджуються в якості місць управління (с. 105, 114).

Аналітика управління своїм основним завданням бачить дослідження того, як управляємо ми і як управляють нами різними способами, використовуючи варіативні режими практик. Останні ж визначаються як відносно пов'язані способи займатись справами (с.97).

Ментальності влади, вслід за Фуко, він розглядає (у рамках певної концептуальної дихотомії) як гру між «пастир-стадо», яка успадкована від християнства, і грою «місто-громадянин», що взята з грецьких полісів. Використовуючи дослідження благодійності в період Античної Греції та часів Риму, Дін показує, як відбувалась трансформація відносин і розуміння влади і як це відображається в сьогоденній державі загального добробуту. Щодо останнього, то воно включає два аспекти:

1. Індивід як громадянин, що реалізовує права і свободи на основі рівності з іншими громадянами.

194 — 2. Індивід як жива істота, що потребує турботи, оскільки піддається інтеграції шляхом складних форм соціальної солідарності (с.214, 226-227).

Перша характеристика пов'язана з грою «місто-громадянин», а друга – «пастир-стадо». Для сучасного управління це знаходить відображення у політиках неолібералізму чи ордо (соціального) лібералізму. Ліберальну «правлінність» визначають як оптимізацію і налаштування режиму управління в спробах відійти від надмірного контролю і надлишковості «ручного» управління. Наприклад, у передмові до рецензованої книги О. Бікбов підкреслює, що заміна репресивної машини СССР техніками переконання і виховання, а також «економічного стимулювання» була розрахована на десятиліття і саме тому дозволяє розглядати приклад пізнього СССР як такий, що зближує його з деякими практиками ліберальних соціумів [4, с. 16, 21].

Основний меседж Діна полягає у тому, щоби подолати, так би мовити, ідіосинкразію щодо розуміння і головне спрямованості дій влади /владних інституцій стосовно громадян, які автономно породжують нові, іноді незвичні суспільні/громадські й особистісні практики. Сьогодні, на нашу думку, головне завдання наук про управління полягає у тому щоби навчити громадянина протистояти тенденціям авторитарної правлінності, яким ще послуговуються неадекватні представники влади, особливо у країнах ЦСЄ і зокрема в Україні, користуючись при цьому методами соціального та інформа-

ційного маніпулювання. «Неможливість відрізнити технології управління від практик панування, – пише О. Бібков, – породжує ілюзію тотальної держави-адміністрації-панування-примусу, підштовхуючи будь-який аналіз влади до різновиду морального служіння або за-судження» [4, с.27].

Значна частка книги Діна так чи інакше присвячена критиці і вказівкам на загрози «надлишкового управління». Адже, на його думку, навіть лібералізм стосовно верств населення, яке неспроможне змінитися, несе в собі «деспотичне правління» (с. 517). У кінцевому рахунку йдеться про зменшення крок за кроком наявних «обсягів управління». Саме завдячуючи цьому, ми можемо побачити як той чи інший соціум, його активні групи будуть більш відкриті діалогу і співробітництву, а також потребам пересічних громадян й користувачів професійних експертиз і послуг. Такий розвиток цілком можливий, якщо у громадській думці і на різних владних рівнях буде формуватися образ свободи і навіть управління як політичних практик «не-домінування». Скористаємось тут ідеями сучасного філософа і мислителя Філіпа Петтіта з його праці «Республіканізм» [5]. Насправді соціальне у нових умовах ХХІ ст. переживає зміни, метаморфози та еволюціонуючи заперечує навіть неолібералізм. Дін зокрема критикує неоліберальну теорію і практику, яка виходить з того, що необов'язково вирішувати складні соціальні проблеми, які мають з плином часу «розчинитися» самі по собі. До речі, одну з небезпек неолібералізму вчений вбачає у впевненості, що будь-яку «діяльність можна зробити працездатною за допомогою споживчого вибору» (с.521).

Криза засадничих практик «соціальної держави» ХХ ст. призводить до того, що розвинені ліберальні демократії будуть й надалі стикатися з проблемами нерівності й бідності, з некерованістю окремих соціальних груп і ці проблеми вирішуватимуться скоріше на шляхах координації, самоврядування й відповідальної автономії громад й окремих громадян, а не бюрократичними засобами посилення управлінських вертикалей. Інакше кажучи, людство очікує «нове винайдення» соціальних практик, яке більш відповідає несподіваним і глобальним викликам ХХІ століття. Головне – не помили-тися у виборі.

Джерела та література:

1. Донзло Ж., Гордон К. Управление либеральными обществами – эффект Фуко в англоязычном мире / Ж. Донзло, К. Гордон // Логос. – 2008. – №2 (65). – С. 3-20.

2. Фуко М. Правительственность / М. Фуко // Логос. – 2003. – №4-5 (39). – С. 4-22.

3. Фуко М. Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Коледж де Франс в 1977-1978 учебном году / М. Фуко; Пер. с фр. В. Быстрова, Н. Сулова, А. Шестакова. – СПб: Наука, 2011. – 544 с.

4. Бибков А. За порогом новой эры правления // Дин М. Правительственность: власть и правление в современных обществах / М. Дин; пер. с англ. А. Писарева; под науч. ред. С. Гавриленко. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016. – С.7-30.

5. Петтит Ф. Республиканизм. Теория свободы и государственного управления / Филип Петтит / пер. с англ. А.Яковлева; предисл. А.Павлова. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. – 488 с.